

Η ΠΡΩΤΗ ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΣ

ΕΛΙΣΑΒΕΤ
ΜΟΥΤΖΑΝ
ΜΑΡΤΙΝΕΓΚΟΥ

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΧΙΝΑ

ΜΕΤΟΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	9
Η αυτοβιογραφία μου	31
Έργα της Ελισάβετ Μαρτινέγκου.....	149
Γλωσσάριο.....	151
Εκδοτικό σημείωμα	155

Η ΜΗΤΗΡ ΜΟΥ*

Η μήτηρ μου Ελισάβετ Μουτζάν, εγεννήθη τας 2 Οκτωβρίου 1801, εκ πατρός Φραγκίσκου Μουτζάν και εκ μητρός Αγγελικής Συγούρου. Αμφότεραι αι οικογένειαι αύται ήσαν εκ των αριστοκρατικωτέρων της ημετέρας πατρίδος Ζακύνθου. Απεβίωσε δε δυστυχώς η μήτηρ μου κατά τον τοκετόν τη εννάτη Νοεμβρίου 1832, 16 ημέρας μετά την γέννησίν μου.

Έπονται αποσπάματά τινα, τα κυριώτερα εκ της αυτοβιογραφίας της αειμνήστου μητρός μου, προς γνώσιν τοιαύτης γυναικός δημοσιευόμενα παρά τη ημετέρα κοινωνία.

Ετηρήθη η ιδία και απαράλλακτος ορθογραφία του κειμένου.

Ε. Μ.

* Κείμενο του γιου της Ελισαβέτιου Μαρτινέγκου, που περιλήφθηκε ως προοίμιο στην πρώτη έκδοση της *Αυτοβιογραφίας*, το 1881.

Έως τούτον τον καιρόν, δηλαδή έως τον όγδοον χρόνον της ζωής μου, εγώ δεν εγνώριζα ακόμη το αλφαβητάρι.

Η μητέρα μου επιθυμούσε να πάρη διδάσκαλον διά να

ΤΑ ΠΡΩΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ

με μάθη γράμματα, και, καθώς μου λέγει

τώρα, ήκουε μεγάλην θλίψιν οπόταν εστο-

χάζετο μη τύχη και μείνω τελείως αγράμ-

ματη. Επιθυμούσεν, είπα, να πάρη διδάσκαλον, αλλ' αυ-

τή η ταλαίπωρος δεν είχε καμμίαν εξουσίαν και δεν

ημπορούσε να διατάξη τα πράγματα της φαμηλίας της

καθώς ήτον εις την αρέσκειάν της. Η μάμμη μου είχε την

επιστασίαν εκείνων των πραγμάτων οπού περικλείει ο

οίκος, ο θεός μου είχε και έχει την επιστασίαν και την

εξουσίαν των ακινήτων υπάρχόντων, ο πατέρας μου

εφρόντιζε διά τας πολιτικές υποθέσεις και διά τας οικια-

κάς δεν είχε καμμίαν έγνοιαν, όθεν η μητέρα μου είχε

την επιστασίαν της ανατροφής των παιδιών, αλλά τα μέ-

σα τής έλειπον. Το μέσον διά να τον πληρώνη ημπορού-

σε να το έχη, αλλά το μέσον διά να πάρη τούτον τον δι-

δάσκαλον, πώς ημπορούσε να το εύρη; Το σπήτι μας εί-

χε (καθώς και ακόμη έχει) εκείνο το παλαιόν, βάρβαρον

και αφύσικον και απάνθρωπον ήθος, οπού θέλει ταις γυναίκαις ξεχωρισμέναις από την ανθρωπίνην εταιρίαν. Εξ αιτίας τούτου του κακοτάτου ήθους, αυτή ευρίσκετο χωρίς καμμίαν γνώρισιν και να πάρη άνθρωπον οπού δεν εγνώριζε μήτε αυτή το ήθελε, μήτε η επίλοιπη φαμίλια. Εστοχάσθη λοιπόν να μου δείξη αυτή η ίδια εκείνα τα ολίγα γράμματα, οπού ήξευρεν, όθεν μου ηγόρασε μίαν φυλλάδα, και άρχισε κάθε βράδυ να μου καππακίζη το «Άγιος ο Θεός, άγιος ισχυρός, άγιος αθάνατος, ελέησον ημάς». Μου το εκαππάκιζε μίαν, μου το εκαππάκιζε δύο, μου το εκαππάκιζε τρεις, μου το εκαππάκιζε δέκα, αλλά του κακού, αυτή έχανε τους κόπους της. Δεν ενθυμούμαι πόσαις βραδίαις ν' απέρασαν εις τούτο το αμαθήτευτον μάθημα, αλλ' ενθυμούμαι μόνον οπού αυτή μη δυναμένη πλέον να με υποφέρει με ονειδισμούς και με δάκρυα ειδικά μου με απaráτησεν. Εις τούτον τον καιρόν, εβαπτίσαμεν το νεογέννητον κορήτισι και έγινεν ανάδοχος ένας κάποιος σεβάσμιος και τω όντι ενάρετος ιερέυς, οπού ονομάζεται Γεώργιος Τσουκαλάς. Εξ αιτίας λοιπόν της συγγενείας της πνευματικής αυτός εσύχναζεν εις το σπήτι μας, όθεν μίαν ημέραν χωρίς να ηξεύρω τίποτες (αλλά οι γονείς μου και η μάμμη μου το ήξευρον), αφ' ου ενθυμούμαι μας έκαμεν αγιασμόν, ευγάνει ένα βιβλίον και αρχινά κάτι να μου αναγινώσκη επάνω

από την κεφαλήν μου. Εγώ έδεσα τα χέρια μου, και στο-
χαζόμενη πως η ευχή εκείνη ήτον διά να μου κάμη κα-
λόν εις εκείνο το βάσανον οπου είχα πλησίον εις το μάτι
μου, χωρίς να καταλάβω τίποτα την ακροάσθηκα με ευ-
λάβειαν. Αφ' ου δε την ετελείωσε, καθίζει, πέρνει έναν
οκτώηχον, τον ανοίγει, και κράζωντάς με σιμά του αρχι-
νάει να μου καππακίζει· «Τας εσπερινάς ημών ευχάς»,
κ.τ.λ. Μου τα εκαππάκισε δυο τρεις φοραίς και χωρίς να
με βιάση να το μάθω εκείνην την ώραν, μου το απαράτη-
σε διά να το μάθω μοναχή μου έως την άλλην ημέραν.
Την ερχομένην αυγήν βλέπουσα πως ήτον αδύνατον να
το μάθω μοναχή μου, πέρνω το βιβλίον, πηγαίνω εις την
κάμεραν της μάμμης μου, την περικαλώ να μου το μάθη-
αυτή οπου ήξευρε εκ στήθους ένα καλόν μέρος από το
οκτώηχον, δέχεται μετά χαράς την δέησίν μου και εις
καιρόν οπου έκαμνε μέσα εις την κάμεράν της ταις υπη-
ρεσίαις της, μου το εκαππάκισε και εγώ το έμαθα. Όταν
λοιπόν ήλθεν ο Διδάσκαλος είδε πως ήξευρα το μάθημά
μου και μου έβαλεν άλλο. Την αυγήν εγώ επήγα παρο-
μοίως εις την μάμμην μου και μου το έμαθε, και τοιού-
της λογής, έως οπου απαράτησα το οκτώηχον, ηκολού-
θησα να κάμνω το ίδιον...

.....

Τον Σεπτέμβριον επήγαμεν πάλιν εις την εξοχήν. Εκεί ο πατέρας μου, μην έχοντας να κάμη τίποτε, του ήλθεν εις τον νουν να με μάθη ιταλικά, μου το είπε

ΣΤΗΝ ΕΞΟΧΗ και εγώ εχάρηκα σφόδρα. Ο διδάσκαλος οπού άνωθεν είπα, μου είχεν εμπνεύσει

μεγάλον ζήλον διά τα γράμματα, αυτός αφ' ου είχε μου δώκη μάθημα, εκάθητο και μου ερμήνευε την Θεοσέβειαν, και όλαις εκείναις ταις άλλαις αρεταίς οπού πρέπει να έχη ο άνθρωπος, μάλιστα δε ο Χριστιανός, έπειτα εκάθητο και μου εγκωμίαζε την σπουδήν, και μαζί με αυτήν, εκείνους οπού την έχουν, και οπού την ζητούσι. Τούτος ο σεβάσμιος ιερεύς γνωρίζοντας πως δεν ήτον πλέον αρκετός να μου δώση περισσότερα γράμματα από εκείνα οπού μου έδωσεν, είχεν ειπή πολλάς φοραίς του πατρός μου να μου εύρη ένα διδάσκαλον επιτήδειον διά να με μαθητεύση, αλλ' αυτός δεν τον ήκουσε, διότι είχεν εκείνην την παλαιάν βάρβαρον γνώμην, η οποία θέλει να μη μαθαίνουν οι γυναίκες πολλά γράμματα. Εγώ είχα μάθω από τον τίμιον και σεβάσμιον δάσκαλόν μου να ορθογραφώ τα ρωμαϊκά,* προς τούτοις είχα μάθω ν' αναγινώσκω ολίγον ιταλικά, και να έχω μεγάλην επιθυμίαν να γνωρίσω την γλώσσαν, όθεν καθώς άνωθεν είπα αγροίκησα μεγάλην χαράν, όταν

* Εννοεί τα ρωμαίικα, τα ελληνικά.

ήκουσα τον πατέρα μου οπού μου είπε πως ήθελε να μου την μάθη. Έκαμε λοιπόν και του έφεραν από την χώραν μίαν γραμματικήν ιταλικήν και άρχισε να μου την δείχνη και εγώ με πολλήν ευκολίαν την εμάνθανον. Έως τόσον απερνούσα πολλά καλά εις τα Πηγαδάκια.* Εγώ δεν είχα κανένα πράγμα οπού να με ενοχλήση, και οι ώραις οπού εκεί απερνούσα ήσαν τη αληθεία ώραις ευτυχισμέναις. Επήγαινα μαζί με τους γονείς μου εις την εκκλησίαν, οπού είχα να υπάγω ν' ακούσω λειτουργίαν από όταν ήμουν οκτώ χρόνων, εύγαινα και επήγαινα εις περιδιάβασιν, εύγαινα και εκαθόμην έξω από την θύραν του σπητίου, επρόβαινα εις το παρεθύρι. Όλα ταύτα είναι το ουδέν εις άλλους, αλλ' εις εμένα οπού ήμουν πάντοτε κλεισμένη εις ένα σπήτι, ήτον μεγάλον πράγμα. Ένας πλατύς ουρανός εστεφανωμένος από ράχαις, μία πεδιάδα από κλήματα σταφιδών, δένδρα εδώ και εκεί διεσπαρμένα, ζέφυροι οπού γλυκά γλυκά έπνεον, ένα χωρικόν βιολί οπού ολίγον μακράν ηχούσεν, ένας περίπατος γεμάτος από τρυφερά χορτάρια, μία περιδιάβασις καμωμένη με απλαίς και νέαις χωριάτισταίς, πόσην αγαλλίασιν, πόσην ευφροσύνην, έπρεπε να δίδουν δικαίως εις την καρδίαν μου; Μίαν ημέραν λέγω-

* Χωριό στη Ζάκυνθο, δεκαπέντε χιλιόμετρα στα βορειοδυτικά της πόλης, όπου η οικογένεια Μουτζάν είχε μεγάλη γαιοκτησία.

ντάς μου μία χωριατοπούλα πως γνωρίζει το σπήτι μας εις την χώραν,* εγώ εστάθηκα να το στοχασθώ με τον νουν, και με την φαντασίαν μου εφάνη πως ήτον γεμάτον σκοτάδι, όθεν εθαύμασα πώς εδυνήθηκα να ζήσω τόσους χρό-

νους κλεισμένη εις αυτό. Τέλος πάντων
 ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ
 ΤΕΛΕΙΩΣΕ έπειτα από δεκαπέντε ημέρας ηθέλησαν οι

γονείς μου να γυρίσωμεν εις την χώραν, εγώ το ήκουσα και επικράθηκα αλλά επαρηγορήθηκα με την ελπίδα, πως εις ένα δύο χρόνους ήθελε λάβω άνδρα και τοιούτης λογής ήθελε πάρω την ελευθερίαν μου. Αφ' ου λοιπόν εμβήκαμεν εις την χώραν ακολούθησεν ο πατήρ μου να μου δείχνη την γραμματικήν, εγώ επήγαινα με μεγάλην προθυμίαν εις την κάμεράν του διά να πέρνω μάθημα, εγώ ήκουα την καρδίαν μου να κτυπά μην είχε μου ειπή το όχι και ελάμβανον μεγάλην δυσαρέσκειαν όταν είχε μου το ειπή. Τούτο εβάσταξεν έως τρεις τέσσαρας μήνας, εις το τέλος των οποίων εξέκοψα από του να πηγαίνω, διατί είδα πως του έπιπτε βαρύ να μου δίδη μάθημα, επειδή και εκαταγίνετο πάντοτε εις πολιτικές υποθέσεις. Εάν μου έλειψεν ο διδάσκαλος, δεν μου έλειψε διά τούτο ο πό-

* Το σπίτι της οικογένειας Μουτζάν στην πόλη βρισκόταν στην αρχή της πλατείας του Αγίου Παύλου, στη συνοικία Τσαρουχα-ρέικα (άνω μέρος της πλατείας Ρούγας). Καταστράφηκε με τους σεισμούς και την πυρκαγιά του 1953.

«Η ΕΠΙΘΥΜΙΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΕΩΣ»
 θος, η επιθυμία της μαθήσεως, εγώ περισ-
 σότερον από πρώτα εποθούσα, επιθυμού-
 σα να μάθω την ιταλικήν, αλλά πώς να την
 μάθω οπού δεν είχα κανένα να μου την δείξη; Εδώ ο κόπος
 και η υπομονή αναπληροί την έλλειψιν του διδασκάλου.
 Ένα βιβλίον οπού ονομάζεται *Fior di Virtù*,* δηλαδή Άνθος
 Χαρίτων, έχει το κείμενον μεταγλωττισμένον εις την εδι-
 κήν μας ρωμαϊκήν γλώσσαν, όθεν εγώ εδιάβαζα εις τούτο
 καμπόσα λόγια ιταλικά, έπειτα εκοίταζα την εξήγησιν και
 τοιούτης λογής τα εμάνθανον πολλά εύκολα. Μία τέτοια
 σπουδή με ηνάγκασε ν' αφίνω το εργόχειρόν μου και να
 καταγίνωμαι εις αυτήν. Τούτο εκακοφάνηκε της μητέρας
 μου και της μάμμης μου και άρχισαν να με εμποδίζουν. Το
 εμπόδισμα αντί να μου σβύση την επιθυμίαν της μαθή-
 σεως περισσότερον μου την ανάπτει και εγώ άρχισα να αι-
 σθάνωμαι διά αυτήν εκείνην την φλόγα οπού αισθανόμην

* *Fior di Virtù*: τυπώθηκε στη Βενετία το 1546, μεταφράστηκε στη νεοελληνική και εκδόθηκε από τους Γλυκύδες επανειλημμένα. Χρησίμευσε ως αναγνωστικό. Στις εκδόσεις Γλυκύδων, είχε στην προμετωπίδα: «Βιβλίον ωφελιμώτατον εις κάθε άνθρωπον και μάλιστα εις όποιον επιποθεί να μάθη τας δύο κοινάς γλώσσας Ιταλικήν και απλήν Ρωμαϊκήν». Η γλώσσα της μετάφρασης ήταν δημοτική με λόγια στοιχεία. Η Ελισάβετ φαίνεται πως επηρεάστηκε από τη γλώσσα του «Άνθους».

διά την Χρυσούλαν.* Αλλά τι; Δεν ημπορούσα να αντισταθώ διά ένα τέτοιον καλόν και τίμιον πράγμα; Δεν ημπορούσα τάχα να είπω, μίαν φοράν οπού η αφεντιά σας δεν θέλετε να μου πάρετε διδάσκαλον, εγώ θέλω εξ αποφάσεως δύο ώρας της ημέρας να σπουδάζω μοναχή μου; Ναι, αληθώς ημπορούσα να το ειπώ, αλλά εγώ δεν είχα την δύναμιν να το προφέρω. Η αναμμένη αγάπη, την οποίαν ησθάνομουν διά τα γράμματα με είχε καταστήση τόσοσ αισθητικήν, οπού εις κάθε εμπόδισμα αγκαλά και μικρόν, εγροίκα τον εαυτόν μου να νεκρώνη, η δυνατή φαντασία μου εβεβαίωνε την αμάθειαν, εγώ ετρόμαζον εις μίαν τέτοιαν βεβαιότητα, και μου εφαίνετο να θεωρώ τον εαυτόν μου σκοτεινισμένον από εκείνα τα πυκνά και σκιερά σύγνεφα, τα οποία συνηθούν να σκοτεινιάζουν την ζωήν και το όνομα των αμαθών και απαιδευτών ανθρώπων.

Εις τούτον τον καιρόν όταν είχα τελειωμένους τους δεκατέσσαρας χρόνους, γεννά η μητέρα μου παιδί αρσενικόν διά του οποίου την γέννησιν αγροίκη-
 «ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
 ΤΗΣ ΕΣΚΟΤΙΣΑΝ
 ΤΟΝ ΝΟΥΝ» σα μεγάλην χαράν. Αφ' ου λοιπόν εγέννη-
 σεν, εγώ είχα την φροντίδα να κυβερνώ
 αυτήν και προς τούτοις να κυβερνώ μέρος από εκείνα τα
 οικιακά πράγματα διά τα οποία αυτή, προτού να πέση εις

* Ακριβεστάτην της μητρός μου φίλην προ ολίγου αποθανούσαν.
 (Σημείωση Ελισαβέτιου Μαρτινέγκου.)

το κρεββάτι εφρόντιζε. Μίαν ημέραν όμως με το να είχα άδειαν, έπιασα ένα βιβλίον και εδιάβασα κομματάκι, το βράδυ έρχεται ο πατέρας μου και κοιτάζοντας τον τόπον οπού εσυνηθούσαμεν να κρεμάμεν ένα κλουβί μέσα εις το οποίον είχαμεν ένα καναρίνι, «Διατί (μου λέγει) δεν έκαμες να εμβάσουν το κλουβί και να το κρεμάσουν εις τον τόπον του, αλλά άφηκες το μαύρον το πουλί ακόμη εις τον κρυερόν αέρα;» Εγώ του απεκρίθηκα πως το αλησμόνησα και εις τον ίδιον καιρόν άκουσα οπού αυτός είπε της μητέρας μου πως τα γράμματα μου εσκοτίσαν τον νουν και με έκαμαν να λησμονάω. Ταύτα τα λόγια δεν ήτον υβριστικά, δεν ήτον καταφρονητικά, δεν ήτον τίποτες, αλλά εγώ οπού αγαπούσα τα γράμματα δεν ημπορούσα ν' ακούσω πως προξενούσι κακόν, όθεν αγροίκησα την καρδίαν μου καταπληγωμένην από τον πλέον σκληρόν πόνον, τότε μου ήλθεν εις τον νουν πως ό,τι μικρόν κακόν φυσικόν ή ηθικόν ήθελε καταλάβουν εις εμένα, πάντοτε απέδιδον την αιτίαν εις τα γράμματα, όθεν τούτο οπού μου ήλθεν εις τον νουν, μου ηύξησε την λύπην οπού αγροίκησα εις τα λόγια του πατρός μου, και έκαμα μίαν ή δύο ημέρας πεσμένη εις το κρεββάτι και στοχαζόμενη όλον πράγματα διά την σπουδήν. Τέλος πάντων η γύμνασις οπού έκαμνα εις εκείνο το βιβλίον οπού ωνομάζετο *Fior di Virtù* μ' έκαμε να ημπορώ να καταλαμβάνω την γλώσσαν, όθεν ηύρα εις την

βιβλιοθήκην μας ένα βιβλίων ιταλικόν οπού επεριέγραφε την ιστορίαν της Γαλλίας, το εδιάβασα με μεγάλην προσοχήν και το εκατάλαβα όλον, έπειτα από ταύτην την ανάγνωσιν, επαρακάλεσα τον πατέρα μου να ήθελε μου δείξη να μεταγλωττίζω από το Ρωμαϊκόν εις το Ιταλικόν ιδίωμα, αυτός μου είπε το ναι, όθεν του έφερα την Αποθήκην των Παίδων, και αυτός μου έδειξε τρεις τέσσαραις φοραίς να μεταγλωττίζω και εγώ παρευθύς έμαθα και χωρίς την βοήθειαν του πατρός μου εμεταγλώττιζα μοναχή μου. Τον άλλον χρόνον δηλαδή όταν ήμουν δεκαπέντε ήμισυ χρονών, έγγραψα μίαν επιστολήν ιταλικήν και την έστειλα του πατρός μου εις το Νησίον των Κορφών, εις το οποίον είχεν υπάγη Νομοθέτης μαζί με άλλους Ζακυνθίους διά να συστήση το νέον πολιτικόν Σύνταγμα του Ιονικού Κράτους, την έστειλα λέγω του πατρός μου, και αυτός μου έκαμε την απόκρισιν με την οποίαν μου εφανέρωνε τον θαυμασμόν οπού έλαβε πως ημπορούσα να γράφω Ιταλικά εγώ οπού σχεδόν δεν εδιδάχθηκα τίποτες την ιταλικήν γλώσσαν. Μία τοιαύτη γραφή μού έδωκε μεγάλην χαράν και ευφροσύνην, εγώ την εδιάβασα πολλάίς φοραίς και δεν ημπορούσα να την χορτάσω. Εις τούτον τον καιρόν ηύρα ένα άλλο ιστορικόν Ιταλικόν βιβλίον και άρχισα να το διαβάζω με μεγάλην νοστιμάδα.

.....

Η συγγραφή της Αυτοβιογραφίας φέρνει στο φως ένα αίτημα ελευθερίας, αυτονομίας, αυτεξουσιότητας. Έκθεση, έρευνα του εαυτού, ανησυχία, γεννημένη από την οδύνη, «προσωπική μαρτυρία και διαμαρτυρία μιας έγκλειστης νέας γυναίκας με την προοδευτική μόρφωση της εποχής του Διαφωτισμού, που ψάχνει απεγνωσμένα κάποιον για να μιλήσει». Μια μαρτυρία για τον αγώνα που έδωσε η Ελισάβετ, πρώτα για ν' ανοίξει δρόμο προς τη γνώση και σταδιακά για να πραγματωθεί ως συγγραφέας.

από την Εισαγωγή της Κατερίνας Σχινά

**“ Εγώ λοιπόν ακολουθούσα με τον ίδιον πόθον
να σπουδάζω, και δεν είχα εις τον νουν μου
άλλον συλλογισμόν παρά μόνον τα γράμματα. ”**

ISBN:978-618-03-2445-7

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82445